

Josep R. Guzman & Joan Verdegall (eds.) (2009): *Minorized languages in Europe: state and survival*. [Brno]: Compostela Group of Universities. 515 p.

Este libro editado por Josep R. Guzman e Joan Verdegall, profesores da universidade Jaume I de Castelló, reúne 24 traballos sobre linguas minorizadas europeas, o que representa un proxecto certamente ambicioso e que vai máis aló doutras obras de características similares. O seu obxectivo declarado é explorar, reunindo información de primeira man, o estado de todas as linguas non oficiais, sen estado e minoritarias de Europa (“to gather direct information about each of the stateless languages of Europe”, p. 11), aproveitando a circunstancia de ser o 2008 o ano proclamado polas Nacións Unidas como Ano Internacional das Linguas.

É ese un obxectivo certamente ambicioso, que os editores dan por conseguido na páxina seguinte: “We could collect information about all the minority languages spoken around Europe, but not about all the dialects, above all because the boundaries between them are not always so clear-cut” (p. 12). Non obstante, esta afirmación parece excesivamente categórica. Das que habitualmente se consideran linguas, non están todas, e por exemplo, en Europa occidental non está o feroés, nin se fala do baixo alemán (Niederdeutsch). Pero as ausencias son máis notorias na parte oriental de Europa, e non se mencionan as linguas de Rusia (coma o osetio, o komi, o carelio, livonio, mari, udmurt, vepsio, as linguas nenets...), nin o gagauz de Moldavia, por exemplo. E tampouco non se recolle a situación dramática das linguas xitanas. Canto á mención aos dialectos, é de supoñer que está pola inclusión dun traballo sobre o picardo, e posiblemente do xudeoespañol, a non ser que se refira como dialectos a linguas coma o aragonés, por exemplo. Certamente o obxectivo de tratar “todos os dialectos” queda moi lonxe, e posiblemente non sexa abordable nun libro destas características. É de notar que tampouco se trata o problema das linguas con estado pero faladas fóra dese estado, coma o alemán de Bélxica ou de Italia, o húngaro de Romanía ou o portugués falado en puntos de España, e que configuran situacións de minorización lingüística tamén de grande interese.

Canto á distribución de contidos, o libro está repartido en dúas partes, unha dedicada ás linguas non románicas (9 traballos) e a segunda ás linguas románicas (15 artigos). Esta división aparece xustificada polo editores “by the linguistic history of Europe, which has essentially been conditioned by Latin despite also inheriting a number of elements from different sources” (p. 12). Así, os autores parecen dividir Europa en linguas latinas e linguas non latinas, entre as que se amorean as linguas xermánicas, as eslavas, as ugrofinesas, e todas as restantes linguas europeas. Ningún outro criterio editorial parece rexer o agrupamento, na primeira parte do libro, dunha variedade heteroxénea de linguas, que vai das linguas célticas ao saami, e do euskara ás linguas eslavas. Certamente é innegable a importancia histórica e cultural do latín, pero facer del o criterio determinante para entender a pluralidade de linguas na Europa actual semella cando menos discutible.

Así mesmo parecen discutibles outras decisións dos editores nun libro destas características. Por unha parte, a perspectiva latino-céntrica adoptada parece confirmarse pola sorprendente inclusión do propio latín entre as linguas “minorizadas” da Europa actual. Tamén sorprende a decisión tomada respecto das linguas dos textos publicados: “The original contributions were written in six languages (English, German, French, Spanish, Portuguese and Italian) but finally only four of them have been used in the book (English, German, French and Spanish) and so some of the articles have had to be translated from Italian and Portuguese into Spanish” (pp. 12-13). Non se comprende por que razón os traballos escritos orixinalmente en portugués ou italiano “tiveron que ser” traducidos ao español. Se o libro se dirixe fundamentalmente á Europa de linguas románicas, sen dúbida esa decisión carece de xustificación obxectiva. E se ten perspectiva europea, non parece razoable traducir dunha lingua máis falada en Europa (o italiano) a outra menos falada (o español). Se o que se pretendía era de facer máis accesibles os textos, o esperable sería en todo caso traducilos ao inglés, a lingua que utilizan os propios editores na introdución. Este proceder parece remarcar que, a pesa da materia europea tratada, os autores non se desprenderon de todo da perspectiva española á hora de seleccionar tanto algúns traballos coma as linguas en que se publican. Esa perspectiva española explica tamén, por exemplo, que se inclúa un traballo sobre o xudeo-español (que conta cun número moi reducido de falantes en Europa), mais non o Jiddisch (cun número maior de falantes, arredor de 80000 deles en diferentes países de Europa, segundo algunhas estimacións).

Estas decisións editoriais e estes desequilibrios deberían ser corrixidos ou xustificados no caso de que esta obra teña continuidade, en futuras edicións ou reelaboración. Porque, a pesar destas observacións, a colección de traballos que compón o libro é certamente notable e, aínda dentro dunha certa variedade de contidos, todos eles cumpren co obxectivo de fornecer información relevante sobre a situación de cada lingua, de maneira que o lector poida quedar cunha idea cabal sobre o estado en que se atopa e os principais problemas e ameazas aos que se enfronta. Contén traballos realmente excelentes, e a calidade media de todos eles é moi alta. Por tanto, tomando en consideración tanto a envergadura do libro coma a súa calidade media, a pesar das reservas feitas antes, encontrámonos diante dunha obra que supera claramente a grande maioría de obras publicadas por editoriais de prestixio con fins similares. Nesa posible nova edición, unha visión de conxunto por parte dos editores, en lugar da parca introdución actual, acabaría de redondear a excelencia da colectánea.

Na primeira parte, Wilson McLeod, nun traballo moi completo e excelentemente informativo, describe a situación do gaélico de Escocia, os seus niveis de uso, o desequilibrio xeográfico, as iniciativas de recuperación así coma a súa ambigua situación como lingua nacional escocesa. O autor sinala a crecente debilidade da situación do gaélico (“every sociolinguistic indicator suggest that Gaelic is now in a severely weakened state and that its decline is ongoing”, p. 33), a pesar das medidas de revitalización levadas a cabo nos últimos anos, coa introdución da lingua na educación e nos medios de masas. O autor sinala a contradición de que o apoio institucional e as actitudes favorables para o gaélico son maiores ca nunca, e non obstante a lingua está a debilitarse “to the point where it now can hardly be said to function as a community language anywhere in Scotland” (p. 43).

O maioría dos traballos que veñen a continuación seguen esta tónica, e presentan a situación sociolingüística e sociopolítica da lingua, sinalando os puntos fortes e as ameazas en cada caso. Así o fai Christine M. Jones sobre o galés, e despois de situarnos cunha introdución á historia, á evolución do uso da lingua e á súa distribución xeográfica, describe o que considera unha auténtica revolución cultural provocada pola Welsh Language Society (p. 61), cos avances conseguidos no uso social do galés. A conclusión á que chega é que agora a lingua galesa “certainly has a chance to stabilize and survive” (p. 65), mais aínda ten por diante retos importantes no futuro próximo para reverter o cambio lingüístico.

Nos capítulos seguintes, Philip Payton fai un breve repaso pola historia do córnico e dos esforzos por revitalizalo (pp. 68-78), Durk Gorter presenta unha descrición competente da situación sociolingüística do frisón e das políticas lingüísticas aplicadas, e Jadwiga Zieniukowa informa da situación do caxubio, en Polonia. A seguir, Ole Henrik Maga trata das linguas saami, e nun traballo moi completo e equilibrado explica as súas orixes e a distribución xeográfica, os trazos máis sinalados da súa estrutura lingüística, a variación, a planificación do corpus e a situación actual, e finalmente avanza as perspectivas de futuro. Entre os problemas a que se enfronta na actualidade sinala situacións que nos resultan familiares aos galegos nos últimos tempos: “Many majority language speakers don’t seem to understand the necessity of using Sámi. Many people seem to think that their language rights are infringed if they are exposed to a monolingual Sámi situation. They may demand that more of the activities at a Sámi institution be in a majority language that they themselves understand, forgetting that such a change would violate Sámi speakers’ rights and neglect the need to use and develop Sámi language in all domains” (p. 124). Unha vez máis, unha reclamación de dereitos é utilizada para impedir os dereitos dos demais, de maneira similar ao que acontece en Galicia.

A continuación, a situación do sorbio, lingua eslava enclavada na parte oriental de Alemaña, é tratada detalladamente por Ludwig Elle, e Ramparz Omnès fai unha reflexión sobre o presente e o porvir incerto do bretón (sinalado xa no título: “La langue bretonne a-t-elle d’avenir?”), depositando as esperanzas na apertura a outras realidades europeas, e tomando o catalán como modelo a seguir. As orixes, características e situación do éuscaro son tratadas de maneira clara e completa, dentro dos límites destes capítulos, por Andoni Barreña, quen fai fincapé na evolución da competencia e do uso da lingua vasca entre as xeracións máis novas.

A segunda parte, dedicada ás linguas románicas, ábrese cun capítulo dedicado ao latín a través do tempo, escrito por Jesús Bemúdez Ramiro. Nel o autor parte de que esta lingua “dominó Europa durante más de un milenio” (p. 199), e a seguir fai unha síntese da historia desta lingua, desde as súas orixes coñecidas ata a actualidade, e finalmente defende a proposta do latín como lingua para a comunicación internacional na actualidade, o que ve factible cos coñecementos mínimos que se adquiren no ensino secundario se o latín é materia obrigatoria. Salienta que esta lingua se falou e se escribiu “ininterrumpidamente durante los últimos veinticinco siglos” (p. 215), e que segue habendo “personas que, fieles a esta tradición y conscientes de las ventajas de tener

una lengua común, siguen utilizándola habitualmente en sus actividades y relaciones personales” (p. 215). Deixando á parte o voluntarismo dalgúns deste argumentos, e algún preconceito inxustificable (como a afirmación da “flexibilidade de la lengua latina, que obviamente non posee el inglés”, p. 215), este capítulo formula unha proposta non exenta de interese. Mais creo que está fóra de lugar neste libro, xa que, á parte de consideracións coma que non se rexistran falantes de latín como L1, esta lingua é oficial no Estado da Cidade do Vaticano (e por tanto queda fóra das “stateless languages of Europe” ás que se dedica o libro).

Por tanto, o primeiro capítulo propiamente dito dedicado ás linguas románicas está dedicado ao galego. Nel, Xosé Henrique Costas expón con rigor unha acertada e completa síntese da situación do galego na sociedade actual, comezando pola análise da lexislación relativa ás linguas, o uso e a súa evolución, o galego na administración, na cultura, no ensino, no mundo do traballo e da empresa, na vida relixiosa e nos medios de comunicación. Neste detallado repaso, Costas non teme describir a situación de maneira realista, sinalando a as insuficiencias e a inoperancia das políticas lingüísticas levadas a cabo, e identificando os perigos e os ataques á normalización do galego acaecidos nos últimos tempos. O artigo remata cun balance entre as ameazas e os puntos fortes, e conclúe: “Todavía queda mucha batalla por delante” (p. 232).

O seguinte artigo, de Álvaro Arias-Cachero Cabal sobre o asturiano, dedica a maior parte do traballo a facer unha descrición dos trazos fundamentais da fonoloxía e da morfoloxía desta lingua, aínda que nas breves notas que dedica á situación social creo que acerta a dar unha imaxe da precariedade social en que se move, facendo fincapé na ausencia de recoñecemento oficial e no autoodio lingüístico (p. 236). Os dous seguintes traballos describen brevemente as características lingüísticas e a situación social do mirandés (de Cristina Martins) e do aragonés (Rosa M. Castañer Martín). A continuación, os dous editores presentan un traballo propio sobre o catalán, centrada na análise da súa vitalidade nos diferentes territorios en que esta lingua se fala, aínda que o foco está posto fundamentalmente no catalán de Catalunya. No balance final sinalan: “Aunque no se puede hablar (ni mucho menos) de una situación totalmente normalizada, también es verdad que el uso del catalán presenta unas cifras sorprendentes para una lengua con la etiqueta de minorizada” (p. 318). O repaso ás linguas minorizadas relacionadas coa Península Ibérica remata cun traballo de Rubén J. Montañés Gómez sobre o xudeoespañol; nel pon en cuestión as visións máis habituais desta lingua desde a filoloxía española, describe brevemente a

historia e fai unha brevísimas caracterización lingüística, para logo centrarse na situación social precaria desta lingua, encabezada cun título suficientemente descritivo: “Uso social y situación actual: desaparición casi absoluta del judeoespañol” (p. 335).

Despois das linguas ibéricas, aparecen as de Italia. O sardo é tratado nun breve traballo de Giovanna Tonzanu, repartido entre unha descrición do uso e da situación na sociedade, marcada pola ausencia de fontes cuantitativas (p. 363), e unha caracterización morfoloxía, sintáctica e léxica. A autora remarca o declive do uso familiar do sardo, o que xustifica o título do capítulo: “Sa Limba, en peligro de extinción” (p. 358). A seguir, Rienzo Pellegrini sintetiza a historia social do friulano ata os nosos días, e Gerda Videsott describe sucintamente a historia e a situación actual do ladino. A situación de desequilibrio en que se encontra o retorrománico en Suíza é descrita por Clau Solier nas páxinas seguintes. Os tres capítulos finais están dedicados ao picardo (por Jean-Michel Éloy), ao occitano (Jean-Yves Casanova) e ao francoprovenzal (Dominique Stich). Os dous primeiros, moi breves, sintetizan a situación social da lingua, mentres que o terceiro céntrase na descrición lingüística.

O conxunto, como xa dixen ao comezo desta recensión, e a pesar das observacións feitas alí sobre certas decisións dos editores, constitúe unha obra excelentemente informativa, imprescindible para quen queira achegarse á situación dalgunha destas linguas ou estea interesado na diversidade lingüística de Europa.

X. L. REGUEIRA

Universidade de Santiago de Compostela